

İLK ANAYASA (1876 KANUN-İ ESASİSİ)

Yazar / Author: Yrd. Doç. Dr. / Asst. Prof. Dr. Müzehher YAMAÇ****

Özet

Batı'nın gelişmesi karşısında 18. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti'ni kurtarma ve yenileşme çabaları uygulanmaya başlar. Sened-i İttifak (1808), Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanı (1856) gibi reformlarla modernleşme yolunda önemli ilerlemeler sağlanır. Baskılar sonucu oluşan en önemli reformlardan biri hukukun modifiye edilmesi ve anayasa'nın ilanıdır. Meşrutî anayasal düzene geçebilmek için Batı Avrupa'da başlayan Anayasacılık hareketleri esas ve alınmış tarihimizdeki ilk anayasa olan 1876 tarihli Kanunî Esasî düzenlenmiştir. 19 Mart 1877'de toplanan Osmanlı Parlamentosu ilk kez demokrasiyi deneyen bir ülke için dikkate değer bir olgunluk göstermiştir. Kanun-i Esasî'nin ilk hali padişahın yetkilerini tam anlamı ile sınırlamıyordu. Bu nedenle kanun-i Esasî'de 1909 tarihli olanı başta olmak üzere çeşitli tarihlerde değişiklik yapıldı. Bu çalışmada; Kanunî Esasî'nin kabul edilmesi ve Birinci Meşrutîyetin ilânı ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez uygulanmaya çalışılan anayasal düzen denemesinin özellikleri, içinde bulunulan dönem perspektifinden analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Meclis, Meşrutîyet, Modernleşme

THE FIRST CONSTITUTION (1876 OTTOMAN CONSTITUTION)

Abstract

In the face of the rapid development of the West, starting with the 18. Century the Ottoman Empire have entered a recovery and modernisation period. Reforms such as Sened-i İttifak (1808), Tanzimat (1839) and Islahat Fermanı (1856) took place in order to establish a modern structure. One of the most important reforms was the modification of the law and the enactment of the constitution. To be able pass the constitutional order is based on movements, which began in Western Europe, was organized in 1876 is the "Kanun-i Esasî." The Ottoman parliament, which assembled in 19 March 1877, have showed a remarkable maturity for a country that tries democracy for the first time. The first form of constitution, the absolute power of the Sultan didn't not limit in the strict sense. In this reason, the 1909 law on the basic that initial changes made on various dates. In this study, in addition to the acceptance of the Ottoman Constitution and declaration of the First Constitutional Period, the characteristics of constitutional arrangements were analysed according to the respective period's perspective.

Key Words: Constitution, Parliament, Constitutional Monarchy, Modernization

---

**** Yrd.Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nyamac@nku.edu.tr

1. Giriş

19. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu hala çok büyük olmasına karşın uzun bir duraksamadan sonra gerileme belirtileri başlamıştı. Bu dönemde üretim düzeyleri, sermaye birikimi ve teknolojik değişme açısından Osmanlı ekonomisinin durumunu en iyi yansıtacak kavram durgunluk olacaktır. (Berkes, 1970, s.211) Osmanlı düzeni bu durgunluk halini, yıkılış aşamasına kadar büyük bir direniş ile sürdürdü. Bu durum imparatorların, bazı sadrazamların ve bir kısım aydınların dikkatini çekmiş ve devlet ve idare teşkilatında ıslahat yapmak ve tedbirler almak ihtiyacını duymuşlardır. 17. Yüzyılın birçok padişahı bu çöküntüyü durdurmak için çabalara girişmiş ve bir ölçüde başarılı olmuşlardır, ancak bu ıslahat girişimleri toplumun ekonomik yapısından çok disipline yönelik olduğu için, herhangi bir değişime yol açmamıştır. (Karal, 1961, s.57) 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başlarında batı devletlerinde olduğu gibi, anayasal bir devlet düzenine geçilememiştir.(Özbudun, 2004, s.25) İmparatorluk askeri esaslar üzerine kurulmuş olduğu için, çözülüşü ve yıkılışı askeri alanda daha çok ortaya çıkmış ve bunun için ıslahat hareketleri de ilk önce bu alanda ortaya çıkmıştır.

2. İlk Anayasal Girişimler

Tarih boyunca reformcu eğilimler, çöküntü belirtileri arttıkça ortaya çıkıp belirginleşmiştir. Osmanlı toplumsal ve ekonomik düzeninin bozulması ile, reform çabaları ve İmparatorluğun kurtuluş reçetesi niteliğiyle ortaya çıkması arasında çok yakın bir ilişki vardır. Batının gelişmesi karşısında; Sened-i İttifak, Tanzimat ve İslahat Fermanı gibi reformlarla, Osmanlı Devleti'ni kurtarma ve yenileşme çabaları uygulamaya konulur.

2.1. Sened-i İttifak

1789'da tahta çıkan III. Selim zamanında, orduyu da kapsayan biçimde imparatorluğun bütün yönetim düzeni için " Nizam-ı Cedit " adı verilen geniş bir yenilik planlanmış fakat Yeniçeri Ocağı ve Ulema'dan büyük tepki görmüştü. Yeniçeri'lerin ortadan kaldırılmasından, onlara mal satan kesimlerin de zarar göreceği olması bu tepkiyi arttırmıştı. (Küçükömer.2006, s.38) Yenilik çabaları engellerle karşılaşmış, birçok karışıklık ve isyan meydana gelmiştir. Getirilecek Yeni düzenle çıkarları tehlikeye giren Yeniçeriler ve Ulema, padişahı tahttan indirmişler ve ardından, IV. Mustafa'nın kısa süren saltanatı (1807-1808) sırasında yenilik çabalarının bütün kalıntıları ortadan kaldırılmıştır.

II. Mahmut 1808'de tahta çıktığında, Sadrazam Aledar Mustafa Paşa aracılığı ile merkezi otoriteyi güçlendirmek için, Ayanlar'la bir toplantı yaptı. Merkezle Ayan arasında yapılan görüşmeler sonunda bir önsöz, yedi şart ile bir ekten ibaret bir senedin tanzimi hususunda karara varıldı ve bu suretle 1808 tarihli " Sened-i İttifak " ortaya çıktı, bir hatt-ı hümayun ile de tasdik olundu. Bu belge ile Padişah Ayan'ın güvenliğini ve korumasını üzerine alıyor buna karşılık Ayan da padişaha bağlılık sözü veriyordu. (Tanör, 1998, s.58) Bazı düşünürler Sened-i İttifak'ı bir çeşit Osmanlı Magna Carta'sı olarak kabul etmektedirler, ancak padişahın arkasındaki toplumsal desteği gerçek kılan hiçbir şey yoktu ve bu belgenin maddeleri hiçbir zaman işlemedi. Bununla birlikte, Türkiye'nin anayasal tarihinde ilk önemli adım olarak değerlendirilebilir. (Kili, 1978, s.13) Bir

anayasa belgesi olarak eksikliklerine karşın, önemli bir belge sayılmasının nedeni içindeki çelişkilerin özelliğindedir. Görünüşte güdülen amaç, Osmanlı egemenliğini karşılıklı uzlaşmaya dayamaktı fakat bunun garantörü hükümdar olmaktadır. Bu durum hükümdarın iradesini kendisine bağımlı bir güç dışında paylaşmak ilkesine aykırıydı. Osmanlı geleneğine aykırı olan diğer bir husus devlet güçlerinin işleminin denetlenmesiydi. Diğer taraftan, halkın güvenliğini sağlama ve kanun dışı vergi alınmaması, vergilerin eşitlik kuralına göre konması, kişi dokunulmazlığı, suçta ve cezada eşitlik gibi yeni kazanımlar bulunmaktadır. (Berkes, 1978, s.137) Bu dönemdeki diğer bir yenilik; yürütme ile ilgili faaliyetlerin, ilgili bakanlıklara dağıtılması ve kanunları hazırlama görevi verilen”Meclis-i Ahkam-ı Adliye ve idari fonksiyonları yerine getirmekle görevli “Dar-ı Şuray-ı Bab-ı Ali” nin oluşturulmasıdır. (Okandan, 1977, s.60) Anayasal bir nitelikten çok, devlet iktidarını kullanmada ortak olan kimselerin sınırlarını belirleyen bürokratik bir anlaşma metni olarak değerlendirilebilir. Anayasal devlet düzeninin temelinde devlet yönetiminin sınırlandırılması ve temel hak ve özgürlüklerin korunması düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devletinde Anayasal gelişmelerin Sened-i İttifak ile başladığını söyleyebiliriz. Öztuna, 1994, s.155).

2.2. Tanzimat Fermanı

19.Yüzyıl Osmanlı aydın bürokratları, esas olan hayatın, hukuk düzeninin, mali yapının ve idarenin yeniden düzenlenmesi gerektiğini, sadece askeri ıslahatlarla sınırlı kalınamayacağını görmüşlerdi. Devletin iç ve dış büyük sorunlarla karşı karşıya bulunduğu sırada, devleti zayıflamaktan ve gerilemekten kurtarmak için, Mustafa Reşit Paşa'nın çabalarıyla “Tanzimat” adı altında yeni reform hareketlerine girişilmiştir. (Lewis, 1994, s.124) Sultan Abdülmecit adına hazırlanan hatt-ı hümayun, ülkede yapılacak olan ıslahata başlangıç teşkil ediyordu. Tanzimat Fermanı (1839) ile devletin iyi idaresini sağlamak için, yeni kanunlar ve dayandırılacağı genel prensipler prensipler gösterilmektedir. (Sertoğlu, 1973, s.52) Müslüman olan ve olmayan bütün halkın can, mal, namus ve ırz güvenliğinin sağlanması, vergi ve askerlik yükümlülüklerinin belli yöntemlere dayandırılarak düzenli hale getirilmesi, kanunların her gücün üstünde olması, mülkiyet hakkı, yargıda eşitlik ilkesi gibi, temel hak ve hürriyetler düzenlenmekle birlikte “hürriyet” ilkesinden söz edilmektedir. Meclis-i Ahkam-ı Adliye tarafından hazırlanan yasalar, padişahın onayı ile yürürlüğe konulacaktır. (Gözler, 2004, s.16) Bu nitelikleri ile Tanzimat Fermanı bir anayasa değil şartnamedir zira, hükümdar mutlak yetkisini, kişisel hükümet ve saltanatını yine kendi koyduğu birtakım koşullara tabi kılmayı kabul ediyordu. Hukuki bakımdan bir otolimitasyondur, hükümdarı ve onun adına hareket edenleri bir dereceye kadar bağlamakta ise de bir hukuk devleti meydana getirecek nitelikte değildir. (Versan, 1986, s.148) Bununla birlikte , bu dönemde oluşturulan, Danıştay ve Yargıtay yetkilerine sahip,”Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye” Tanzimat doktrinini hukuk alanına çıkaracak en önemli organ olarak kurulmuştur.” Ceza Kanunname-i Hümayu-u, 1846 tarihli İdari Kanun, Ticaret Kanunu bu dönemin ürünüdür. Şer’iye Mahkemeleri yanında Hıristiyan unsurun ihtilaflarını çözmekle görevli, Cemaat Mahkemeleri ile Karma Ticaret ve Asliye Mahkemeleri kurulmuştur. (Tunaya, 1996, s.35).

2.3. Islahat Fermanı

Tanzimat devrinin ilk evresi, 1856’da son bulur ve ikinci evresi yine aynı tarihte ilan edilen Islahat Fermanı ile başlar.(Karal, 1961, s.171) Ali Paşa tarafından, padişah adına ilan edilen Islahat Fermanı 1839’daki vaatlerin yinelenmesiyle başlıyor, ama daha

da ileri gidiyordu. Yıllık bütçenin sıkı biçimde denetlenmesi, bankaların kurulması için Avrupa sermayesi ve uzmanlarından yararlanılması, ceza ve ticaret kanunlarının yapılması, hapisane sisteminin reformdan geçirilmesi, Müslümanlar ile Gayrimüslimleri ilgilendiren davalara bakacak karma mahkemelerin kurulması ve din, vergi, askerlik, yargılama, memurluk, eğitim alanında aralarında eşitliğin sağlanması için getirilen hükümleri içermekteydi. (Davison, 1997, s.70) Esas olarak, Gayrimüslimler ile Osmanlı tebaası arasında var olan farkları ortadan kaldırmak için, dış baskıların etkisiyle ilan edilen bir fermanıdır. (Gözler, 2004, s.16) Gayri -Müslim teb'a lehine koyduğu hükümler sebebiyle Müslüman halkı memnun etmemiştir. (Eroğlu,1982, s.55). Eşitlik ilkesi ilk kez İslahat Fermanı'nda ilan edilmesi açısından önemlidir. Osmanlı düzenine yeni, siyasi, sosyal, iktisadi ve idari ilkeler getirmiş ve 1858 Arazi Yasası, İl Yasaları, yabancıların Osmanlı ülkesinde toprak sahibi olmaları (1858), Ticaret Mahkemeleri Nizamnamesi (1862), Deniz Ticaret Yasası (1864) gibi daha sonraki kanunlaştırma hareketlerinin yolunu açmıştır. 18 Mayıs 1869'da Şurayı devlet kurulmuş, Sultan Abdülaziz açılış nutkunda, yeni bir hukuk düzeninin ortaya konulduğu ve dini inanışın kamu hizmetlerine girişte bir engel teşkil etmeyeceğini belirtmiştir. Dar alanda da olsa kuvvetler ayrılığı prensibinin Anayasa hukukuna girdiği görülmektedir. (Aldıkaçtı, 1970, s.51)

Bundan sonra yapılacak en önemli değişiklik 1876 Anayasa hareketi olacaktır.

3. Anayasanın Hazırlanmasına Yol Açan Gelişmeler

İlk Türk Anayasası olarak kabul edilen Kanuni Esası'nın (1876) hazırlanmasında, birçok iç ve dış faktör rol oynamıştır. İç faktörler içinde en önemlisi bu dönemin en önemli muhalif hareketi olarak nitelenebilecek 1865 yılında kurulmuş olan "Yeni Osmanlılar" cemiyeti üyelerinin etkisidir. Şinasi, Namık Kemal, ve Ziya Paşa gibi gazeteci yazar ve düşünürler ile, Mustafa Fazıl Paşa ve Midhat Paşa gibi devlet adamlarının oluşturduğu Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerine göre; Anayasalı ve Müslüman ve Gayrimüslim halktan seçilerek oluşturulan bir meclis ile birlikte idare edilmek, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan kurtulmasını sağlayacaktır. Yeni Osmanlılar, aslında batılılaşmada yeni bir boyuta geçildiği ve Tanzimatla birlikte ortaya çıkan, devleti kurtarmak için tüm alanlarda yenilik yapmak gerekir düşüncesine sahiptirler. (Kubalı, 1962, s.67) Yeni Osmanlılar'a göre kurulacak bu yeni düzen, padişah ve yöneticilerin, keyfi ve baskıcı uygulamalarına karşı aydınlar ve halk için güvence oluşturacaktı. (Akşin, 1997, s.146) Yürütmenin parlamento karşısında sorumlu olduğu meşruti bir düzene geçmeyi amaçlamışlardır. (Teziç,1976, s.174) Eski Osmanlı eyaletlerinin, özerkleşme süreçlerinde yaşadıkları aynasal deneyimler de Osmanlı aydınlarını etkilemiştir. (Tanör, 1995, s.108) I. Meşrutiyetin ilanında bu düşünsel faaliyet önemli bir etken olmuştur. (Okandan,1977, s.116)

Mali durumun gittikçe kötüleşmesi, büyük devletlerin müdahale tehlikesi, İmparatorluğun Avrupa bölümündeki illerin İmparatorluktan ayrılmak istemeleri, Batılı devletlerin ve özellikle Rusya'nın etkili olduğu 1875'de verilen Andrassy Notası ile yerel yetkilerin genişletilmesini isteyen reform talepleri gibi nedenler bu süreci etkilemiştir.

Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş, Haziran başında liberal fikirli Sultan Murat tahta çıkarılmıştı. Yeni Sultan tahta geçtiğinde "Devletin adaletli ve sağlam bir temel üzerinde yeniden kurulacağını ilan etti. Siyasi atmosferdeki değişimin ilk işaretlerinden birisi Sultan'ın beyannamesinde "vatan" ve "hürriyet" gibi kelimelerin kullanılmasıydı. 8 Haziran 1876'da, Ayan Meclisi meşruti reformu görüşmek için toplandı. Meclis toplandığında temsili yönetim biçimi için ilk adımın sağlanacağını

söylemişlerdi. Zaten daha dikkatli hazırlanmış olan; kendi hazırladığı planı Midhat Paşa 1875 kışında İngiliz büyükelçisiyle müzakere etmişti. Bu sırada vilayetlerdeki karışıklıklar sürüp gidiyor, Avrupa her zamankinden daha çok Osmanlı hükümetinin üstüne varıyordu. Kısa süre içinde V. Murat hastalığı nedeniyle tahttan indirilmiş, Ağustos 1876'da Midhat Paşa'ya reformları destekleme ve meşrutiyet sözü vermiş olan II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştı. (Lewis,1984, s.162) Midhat Paşa'nın hazırladığı ferman taslağında anayasanın hazırlanması için bir komisyon kurulacağı belirtilmesine rağmen, sultanın verdiği fermanla bundan söz edilmiyordu.

Dış Politik durum yeniden karışmıştı. Sırbistan ve Karadağ ile yapılan savaş kazanılmış, bu arada yabancı devletlerin müdahaleleri de artmıştı. Rusya'nın önerisine göre, büyük devletler, Türk Hükümeti'nin gerçekleştirmek zorunda olduğu reform planlarının görüşülmesi ve hatta Türkiye'nin bir yandan Sırbistan, diğer yandan Karadağ ile arasındaki barış koşulları sorununun çözülmesi için, İstanbul'da uluslararası konferans yapmaya karar verdiler. (Petrosyan,1974, s.85) Rusya, İngiltere ve Fransa elçilerinin öncülük ettiği İstanbul Konferansının hazırlıkları yapılırken, Mithad Paşa bu konferansa anayasalı bir meclis ile katılmanın etkili olacağını düşünerek, Kanun-i Esasi'nin hazırlanması konusunda acele etmektedir. (Berkes, 2005, s.312) Balkanlarda ortaya çıkan anayasa taraftarı hareketler de bu süreçte etkili olmuş ve bu günlerde aydınlar, gazetelerde meşrutiyet yönetiminin kurulmasına neden gereksinme olduğunu açıklayan makaleler yayınlamaya başlamışlardı. Bütün bu koşullar, Sultan Abdülhamit ve çevresini anayasa tasarısının görüşmelerini kabul etmek zorunda bıraktı. (Davison, 1997, s.366)

Anayasa metni yazma görevi devlet adamları ve ulema'dan kurulu bir komisyona verildi. Komisyon üye sayısı konusunda yazarlar arasında net bir anlaşma bulunmamakla birlikte bu sayı 30 civarındadır. Aralarında halkın temsilini sağlayacak temsilci bulunmayan büyük devlet memurları, din bilgini ve general'lerin bulunduğu bu komisyon anayasa metnini yıl sonuna doğru tamamladı. Lewis'e göre; 19. yüzyıl anayasalarının pek çoğu gibi o da, hem doğrudan doğruya, hem de 1850 tarihli daha otoriter Prusya ve 1831 Belçika Anayasasından büyük ölçüde etkilendi. Prusya Anayasa Fermanı gibi o da kurucu bir meclisten çıkmadı, hükümler bir iktidar tarafından ilan edildi.(Lewis, 1991, s.163) Ortaylı'ya göre ise, 1876 Anayasasını yapan komisyon, sadece Belçika Anayasa'sından değil, tüm dünya anayasalarından yararlanmıştı. (Ortaylı, 1995, s.245)

1876 Anayasa'sını hazırlamak üzere oluşturulan komisyon aynı zamanda Mebuslar Meclisi'nin oluşturulması için de görevlendirilmiştir. (Baykal,1960, s.609) Komisyon ilk toplantısını 24 Eylül 1876 tarihinde yapmıştır.

4. İlk Anayasa (Kanuni Esasi)

Birkaç taslak ve evreden sonra son şeklini alan Kanun-i Esasi, 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş, devlet anayasalı monarşiye dönüşmüştür. İlk Anayasa için Midhat Paşa'ya gönderdiği yazıda Sultan:

"Yüce devletimizin kuvvetine bir zamandan beri arız olan gerileme, dış gailelerden, ziyade iç idare, doğru yoldan ayrılmasından ve tebaanın güvenliğini sağlayacak âmillerin gevşemesinden ileri gelmektedir.Babam merhum Sultan Abdülmecid şeriatın can, mal ve namus güvenliğini sağlayacak Tanzimat fermanını ilân etmişti. O güvene dayanarak serbest fikirlerle meydana gelen iş bu Anayasayı ilâna muvaffak olmamız Tanzimatın hayırlı bir sonucu olduğundan merhumun adını ve başarısını bugün bilhassa anar ve kendisini devletin dirilticisi olarak tad ederim. Eğer Tanzimatın yayınlanması zamanında bugünkü şartlar mevcut olsaydı, bu gün

yayınladığımız bu Anayasayı merhum daha o zaman meydana getirirdi. Cenab-ı Hak milletimizin mutluluğuna kefil olsun bu mutlu sonucu benim saltanat devrime bırakmış olduğu için Allah'a şükrederim. Yüce devletimizin iç işlerindeki değişimler ve dış ilişkilerdeki genişlemeler karşısında devlet idaremizin yetersizliği açıkça belirmiş olduğundan, ve bizim maksadımız milletimizin kabiliyetlerini geliştirmediği güçleştiren sebepleri ortadan kaldırmak ve tebaanın elbirliğiyle ilerlemesini sağlamak olduğundan bu amaca erişmek için, hükümetçe salim bir nizam tutulması gerekmekte bu da hükümet kuvvetinin meşru hukukunun korunması ve bir ferdin müstebitçe tahakkümünden doğacak hataların ortadan kaldırılmasına ve bütün tebaamızın hürriyet, adalet ve müsavattan faydalanmaları ile olur. Bu da meşveret ve meşrutiyete bağlılık ile mümkündür. Bu hususta vezirler, ileri gelen bilginler ve diğer devlet adamlarımızdan kurulan özel heyetin, hazırlayıp, vükelâ meclisimizce de kabul olunan Kanun-u Esasi İslâm Halifeliği ve Osmanlı Saltanatının hukukuna ve Osmanlıların Hürriyet ve müsavatına memurların yetki ve sorumluluklarına, parlamentonun vukuf hakkına, mahkemelerin istiklâlîne, bütçenin sıhhatına, vilayetler idaresinde yetki genişliğine dairdir. Bunlar ise kutsal şeriat hükümlerine ve milletimizin bugünkü kabiliyet ve ihtiyaçlarına ve halkın mutluluğuna ve ilerlemesine elverişli olduğundan, Allah'ın yardımına, Peygamberin ruhaniyetine dayanarak, iş bu Kanun-u Esasiyi kabul ve tasdik ile tarafımıza gönderdim. Memleketin her tarafında yürürlükte olmak üzere ilânı ve bu konuda yazılı kararların ve nizamların bir an evvel meydana getirilmesi hususunda acele tedbirler almanız matlubumdur. Cenâb-ı Hak devlet ve milletimizin mutluluğuna çalışanlara işlerinde başarı ihmal buyursun.” ifade etmektedir. (Irmak, 1967, s.97) .

Meşrutiyet yönetiminin temelini oluşturan Kanun-i Esasi, aynı zamanda açılması öngörülen Meclisin kuruluş, işleyiş ve yetkilerini de belirlemiştir. (Koçak, 1985: 961) Modern bir anayasada , fertlerin hukuki ve siyasi durumları hakkında mevcut olması gereken esasların hemen hepsine bu anayasa'da rastlanılabilmektedir. (Okandan,1977:166) Ancak uygulama olanağı bulamayan bu anayasa ile, sadece padişahın var olan yetkileri yazılı hale getirilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, en azından anayasal demokratik siyasetin temel kavramlarından olan temsil, Parlamento ve muhalefet'in gelişmesini sağlama yönünde katkısı olmuştur. (Erdoğan, 2003, s.36)

Devletin iki meclisi olacaktır. Bu Meclislerden “Meclis-i Mebusanı”ın üyelerini halk, Meclis-i Ayan”ın üyelerini de padişah seçecektir. Fakat tüm ağırlık ve yetki padişahındır. Anayasa, meclisi açma, kapama, tatile sokma yetkisini, meclislerden çıkarılacak yasaları onaylayarak yürürlüğe koyma hakkını, hükümeti göreve getirme,görevden alma yetkisini padişaha tanımıştır. (Kili,1995, s.70) Padişaha çok geniş yetkiler tanıyıyordu. Vekillerin atanması ve azli padişaha ait olduğu gibi, kabinenin kurul niteliğine, toplu sorumluluğuna ve asıl önemlisi, meclise karşı sorumluluğundan söz edilmiyordu. (Kunt, Akşin, Ödekan, Toprak, Yurdaydın, 1993, s.155) Padişahın tek yanlı iradesinden doğmuş olmakla birlikte, Kanun-i Esasi klasik özgürlükleri hayli ayrıntılı bir biçimde işliyor, teminat altına alıyordu. (Tanör, 1995, s.105) Kanun-i Esasi 11 fasıl ve 119 maddeden oluşmaktadır:

4.1. Temel Hak ve Özgürlükler:

1-7. maddelerde “ Memalik-i Devlet-i Osmaniye”; temel hak ve özgürlükler düzenlemiştir. Devletin temel niteliklerine yer verilmiştir. Devletin üniter niteliği (m.1), devletin başkenti İstanbul'dur (m.2), devlet başkanlığı irsî olarak intikal edecektir (m.3), padişah aynı zamanda halifedir (m.3-4), Osmanlı Devleti'nin dini İslam'dır (m.4). Bu yapıda temel hak ve özgürlükler belirlenmiş olmasına rağmen padişahın sınırsız bir

yetkisi bulunmaktadır ve sorumsuzdur (m.5). Padişahın yetki ve görevleri kanunla belirlenmiştir (m.7).

4.2. Osmanlı Vatandaşlarının Sahip Olduğu Temel Hak ve Özgürlükler

8-26. maddeler “Tebaa-i Devlet-i Osmaniye’nin Hukuk-ı Umumiyesi”, Osmanlı vatandaşlarının sahip oldukları temel hak ve özgürlükleri düzenlenmiştir. Bütün hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinin kanun ile yapılacağı öngörülmüştür. Temel hak ve özgürlükleri düzenleyecek kanunların padişahın iradesi ile kabul edilip yürürlüğe konulmasını padişahın takdirine bırakmıştır.

Bu bölümde; vatandaşlık hakkı (m.8), kişi özgürlüğü (m.9), kişi güvenliği (m.10), ibadet özgürlüğü (m.11), basın özgürlüğü (m.12), teşebbüs - şirket kurma hakkı (m.13), dilekçe hakkı (m.14), eğitim- öğretim hakkı (m.15), eşitlik ilkesi (m.17), devlet memurluğuna girme hakkı (m.19), mali güce göre vergi ilkesi (m.20), mülkiyet hakkı (m.21), konut dokunulmazlığı (m.22), kanuni hakim güvencesi (m.23), müsadere ve angarya yasağı (m.24), yasal vergi ilkesi (m.25), işkence yasağı (m.26) gibi temel hak ve özgürlüklere yer verilmiştir. Devletin dili Türkçedir (m.18). “ Teba-i Osmaniye’nin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bilmek şarttır.” Gencer,1978, s.183) Sosyal ve ekonomik haklar bu düzenlemede yer bulmamaktadır. İslamiyet devletin resmi dini olmakla birlikte, din özgürlüğü kabul ediliyordu. Basın özgürlüğü, “Matbuat kanun dairesinde serbesttir” ifadesiyle basına sınırlamalar getirilebileceği ifade edilmektedir. İbadet özgürlüğü ancak kamu düzeni ve genel ahlaki korumak için sınırlandırılabilir. Eşitlik ilkesine göre; “ Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir. 20 Mart 1877’de, Meclis-i Mebusan’ın açılış nutkunda II. Abdülhamid, “...Kanuni Esas-i asıl faydalarından başka kavimler arasında birlik ve kardeşlik esasını düzenlemek ve halk için mutlu ve ahlaklı bir hayat sağlamak gibi bir amaç taşımaktadır” demektedir.” (Mithat; 2004, s.326)

4.3. Yürütme Organı

Yürütme erki m.3, m.4, m5 , ekber evlat esasına göre getirilen ve hilafeti de kapsamak üzere Padişaha aittir. Yasama ve yürütmeden doğan cezai sorumluluğu yoktur (m.3, m.4, m.5). Padişahın; bakanların tayin ve azli, rütbe ve nişan verilmesi, para basılması, uluslar arası antlaşma yapma yetkisi, kanun ve nizamnamelerin hazırlanması, kanun ve şeriat hükümlerinin uygulanması, savaş ve barış ilanı, kara ve deniz kuvvetleri komutanlığı, cezaların hafifletilmesi ve affı, Meclis-i umuminin toplantıya çağırılması ve tatil edilmesi, Heyet-i Mebusanı fesih hakkı gibi yetkileri bulunmaktadır (m.7). (Gözler, 2004, s.90) Padişah olağanüstü hal ilan etme yetkisine sahiptir ve yargılama olmaksızın sürgüne gönderme yetkisine sahiptir (m.113). (Üçok; Mumcu; Bozkurt; 2007, s.320) Kanun-i Esasi’nin en çok tartışılan bu yuzonüçüncü maddesine göre, Sultan istemediği adamları , istediği yere sürebilecekti. Sonunda Yeni Osmanlı üyelerini ve Mithad Paşa’yı bu maddeye dayanarak sürgüne göndermiştir (Uzunçarşılı,1992, s.2)

27-38. Madde arasında “Vükelay-ı Devlet” (Bakanlar Kurulu), başlığı altında yürütme organının özellikleri belirtilmektedir. Padişahın, Sadrazam ve Şeyhülislamı

güvendiği şahıslar arasından seçme yetkisi mutlakdır. Diğer nazırlar da “İrade-i şahane” ile tayin olunurlar. (m.27). Padişah istediği zaman sadrazamı ve bakanları azletme yetkisine sahiptir. Parlamento üyelerine herhangi bir danışma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kabine kararı uygulanmak için padişahın onayına muhtaçtır. (m.28). Sadrazam bütün önemli iç ve dış meselelerde yetkili mercidir. Her nazır, kanuna göre vazife alanına giren işlerde yetkilidir (m.29) ve bu alandaki yürütmeden sorumludur (m.30). Nazırların mesul oldukları hususlardan Meclis-i Mebusan’ın faaliyet alanına girenlerden şikayette bulunabileceklerini, üçte iki meclis çoğunluk ve Sadrazam onayı ile padişaha arz olup onayı durumunda, “Divan-ı Âli”ye sevk olunabileceği hükmünü içermektedir (m.31). Nazırların şahsi sorumluluklarının vatandaşlarla aynı yargılama usulüne tabi olacağı (m. 33), mebuslar ile ihtilafı bir kanun tasarısının üzerinde nazırın ısrar etmesi durumunda Sultan, nazırını değiştirip, meclisi feshetme yetkisine sahiptir ancak, yeni meclis seçimlerinin kanunda belirtilen zaman içinde yapılması gerekir (m.35). Parlamento’nun görevde bulunmadığı zamanlarda muhtemel bir tehlikeyi önlemek amacıyla nazırlar geçici tasarrufta bulunabileceklerdir.

4.4. Memurin

Kanun-i Esasi’nin, 39-41. maddeleri memurlar ile ilgili düzenlemelerde bulunmaktadır. Memurların tayini, tabi olacağı usul şartları ve sorumluluklar bu bölümde açıklanmaktadır.

4.5. Meclis-i Umumi

Kanun-i Esasi, Meclisin kuruluşunu, işleyişini ve yetkilerini de belirlemiş, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusandan oluşan çift meclisli bir parlamento kabul etmiştir. (Koçak, 1985, s.961) Devletin iki meclisi olacaktır; bu meclislerden “Meclis-i Mebusan’ın üyelerini halk, “Meclis-i Âyan’ın üyelerini de padişah seçecektir. İki meclisten kurulan parlamento “Meclis-i Umumi” olarak adlandırılmaktadır (m. 42). 42-59. maddelerde devletin temel organlarından yasama organı düzenlenmiştir. Her iki meclis padişahın iradesi ile 1 Kasım’da toplanıp, 1 Mart’ta kapanacaktır. İkisinin birlikte toplanması esastır (m.43). Padişah, devlet emniyet ve ihtiyacı durumunda, parlamentoyu kanunla tayin olunan müddetten önce toplayabileceği gibi toplantı devresini uzatıp, kısaltabilir. Açılış töreninde Padişah veya temsilcisi, gelecek çalışma yılının tedbirlerine ait bir nutuk hazırlar veya hazırlatır (45). Parlamento üyesi yemininde, vatan ve anayasa’dan önce Padişaha sadakati doğrular (m.46), Meclis-i Umumi üyelerinin yasama sorumluluğu yoktur (m.47). Yasama sorumsuzluğu parlamento üyelerinin görevlerini yerine getirirken kullandıkları sözlerden, açıkladıkları düşüncelerden, kullandıkları oylardan dolayı hukuki ve cezai sorumlulukları bulunmamasıdır. (Gözler, 2001, s.71) Yasama dokunulmazlığı ve milletvekilliği ancak belirli halledede düşer (m.48). Meclis-i Umumi üyelerinden birinin ihanette bulunması yada Kanun-i Esasi’yi ortadan kaldırmaya teşebbüs etmesi ve irtikap suçu işlediğine, her bir üyenin mensup olduğu meclisin üçte iki çoğunluğunun kararı ile dokunulmazlığı kaldırılacak ve yargılanabilecektir. Üyelerin hapis yada kabul edilemeyen bir ceza almaları durumunda üyelik sıfatları sona erecektir. Üyeler oylarını bizzat kendileri kullanacaktır (m.49). Bir kimse iki heyetin ikisine birden üye olamaz (m.50). Toplantı yeter sayısı kanunda belirtilmiştir (m.51). Kanun teklif etmek heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu) ile Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan yetkilidir. Bakanlar Kurulu her konuda kanun teklif edebilir, Heyet-i Mebusan ise kendi görev alanındaki konularda kanun teklifi verebilecektir. (m.53) Padişahın izni ile kanun teklifi

Şuray-ı Devlete (Danıştay) gönderilir. Kanun tasarısı, Heyet-i Ayan'da yada Heyet-i Mebusandan birisinde kabul edilmez ise, reddedilen tasarı o yasama döneminde tekrar görüşülemez (m.54). Tasarının kabul edilmesi için maddeler her iki mecliste de ayrı ayrı görüşülüp, çoğunluk usulü ile kabul edilmesi gereklidir, çoğunluk kazanmayan tasarılar reddedilmiş sayılır (m.55). Her iki meclise, üyelerden başka nazırlar ve temsilcileri girebilir (m.56). Heyetlerin müzakere dili Türkçe'dir (m.57). Gizli oturumlar sözlü ve üye sayısının mutlak çoğunluğu ile karar verilmesini gerektirir (m.58). Her heyetin düzenini kendi başkanı sağlar (m.59).

4.5.1. Meclis-i Ayan

60-64. maddeleri” Heyet-i Ayan” ile ilgili maddelerdir. Heyet-i Ayan başkan ve üyeleri Heyet-i Mebusan üyelerinin üçte birini geçmemek şartı ile doğrudan padişah tarafından atanırlar (m.60). 40 yaşını aşmış, tanınmış, umumi güven kazanmış şahsiyetler arasından seçilirler (m. 61). Heyet-i Ayan üyeliği ömür boyudur (m.62). Heyet-i Ayan'ın üyelik maaşı kanunla belirlenmiştir (m.63). Meclis-i Ayan, Mebusan tarafından kendisine gönderilen kanun ve bütçe tasarılarını inceleyerek dini esaslara, padişahın hükümlerine haklarına, hürriyete, Kanun-i Esasi hükümlerine, devletin toprak bütünlüğüne, memleketin iç emniyetine, vatanın korunma ve savunması maksadı ile alınan tedbirlere, genel ahlâka aykırı gördükleri gerekçesiyle ya reddeder, yahut düzeltme ve değiştirme talebiyle Meclis-i Mebusan'a iade eder.

4.5.2. Meclis-i Mebusan

65-80. Maddeleri ikinci meclis “ Heyet-i Mebusan” la ilgili hükümlerden oluşmuştur. Meclis her elli bin erkek Osmanlı'ya bir kişi düşmek suretiyle iki dereceli oyla seçilir (m.65). Seçimler gizli oy ile, özel bir kanunla yapılacaktır (m.66). Mebusluk, memurlukla birleşemez (m.67). Türkçe dilini bilmeyenler, 30 yaşını doldurmamışlar, seçim sırasında başka birinin hizmetinde bulunanlar, Türkçe dilini bilmeyenler, 30 yaşını doldurmamışlar, seçim sırasında başka birinin hizmetinde bulunanlar, iade-i itibar etmeyen müflisler, ahlâka aykırı yaşam sürenler, hacir altında bulunanlar, medeni haklardan faydalanamayanlar, yabancı bir tabiiyet iddiasında bulunanlar mebus seçilemezler (m.68). Seçim süresi dört yıldır, seçim yenilenebilir (m.69). Mebuslar bütün Osmanlıları temsil ederler (m.71). Seçmenler ancak kendi bölgelerinde mebus seçebilirler (m.72). Meclisin padişah tarafından feshi durumunda , yeni meclis geç altı ay içinde tekrar toplanacaktır.(m.73). Mebusluğun; ölüm, devamsızlık, hacir, istifa, mahkumiyet yada memuriyete engel bir durum bulunması durumunda boşalması durumunda, en geç gelecek devre toplantısına katılacak şekilde yeni üyenin seçilmesi zorunludur (m.74). Heyet-i Mebusan, bir başkan ve iki vekillik için, mutlak çoğunlukla üyeleri arasından üçer aday seçer. Padişah başkan ve iki vekil tercih ederek onaylar. (m.77). Meclis görüşmeleri açıktır, gerektiğinde kapalı celseye de karar verilebilir (m.78). Üyelerden hiçbiri üyelerin çoğunluğunun oyuyla soruşturmasının gerekliliğine karar verilmedikçe yargılanamaz (m.79) Bütçe kanunlarındaki genel giderler ve gelirler incelenerek, miktarları nazırlar ile anlaşarak tespit edilir (m.80)

Meclis-i Mebusan, açılış töreninden sonra ilk toplantısını ertesi gün 20 Mart 1877 günü yapmıştır. Bu toplantıya 69 Müslüman, 46 Gayrimüslim olmak üzere 115 kişi katılmıştır.

Meclis-i Mebusan ülkenin zor koşullarında iki toplantı dönemi yaşamıştır. Toplantılar ve tartışmalar büyük bir olgunluk içinde geçmiştir. İlk Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen mebuslar genellikle vilayetlerin İdare Meclisi üyeleri arasından seçildiklerinden memleketin eşrafını temsil etmekteydiler. Yerel sorunları olduğu kadar devletin genel sorunlarını da kavramış bulunmaktaydılar. (Karal, 1995, s.233)

4.6. Mehakim

81-91. maddeleri “ Mehakim” (Yargı) ile ilgili maddelerdir. Hakimlerin tayin ve azli kendi kanununa göre gerçekleşir, padişah tarafından tayin ve azil olunamazlar (temyiz mahkemesi yetkili kılınmıştır) fakat istifa edebilirler (m.81). Mahkemeler herkese açıktır (m.82). Adli teminata ait esaslı hükümler arasında en önemlileri, mahkemeler üzerinde herhangi bir etkilemede bulunulamayacağı düzeltilmesidir (m.86). Herhangi bir isim altında fevkâlade mahkemeler kurulamaz (m.89). Hiçbir hakim, hakimlik sıfatı ile devletin maaşlı bir görevinde bulunamaz (m.90). Kamu hukukunu koruma amaçlı memurlar bulunacak ve bunların vazife ve kıdemleri kanun ile belirlenecektir (m.91).

Anayasa'da yargı organı görevi “Şeriye” ve “Nizamiye” mahkemelerine verilmiştir. Şer'i Mahkemeler miras, aile hukuku, velayet gibi konularla, Nizamiye Mahkemeleri ise ceza kanunu ve yeni hazırlanan kanunlardan doğan uyumsuzlukların çözümü ile ilgilidir. Ayrıca; Ticaret Mahkemeleri, Gayri Müslimlerin Mahkemeleri ve Konsolosluk Mahkemeleri yargı görevlerini sürdürmektedirler.

4.7. Divan-ı Âli

92-107. Maddeleri “ Divan-ı Âli”, Yüce Divan'ın oluşum, tarz ve görevlerinden oluşmaktadır. Yüce Divan otuz üyeden oluşur (m.92). Bunların on'u Heyet-i Ayan ve on'u Şurâ-yı Devlet ve on'u temyiz mahkemesi üyesinden kur'a ile tayin olunarak ve padişah onayı ile tasdik edilir (m.93). Divan-ı Âli'nin (m.97) 'den, (m.107) olan kısmı devletin bütçe; gelir, harcamalar, esas ve usullerine ilişkindir. Bütçenin hazırlanmasında, onay ve kullanımında yürütmeye geniş yetkiler tanınmaktadır.

4.8. Vilayet

108-112. maddeleri “Vilayet”, Vilayet'ler idaresi sisteminin kuvvetler ayrılığı prensibine uygun olarak yapılandırılacağı açıkça belirtilmektedir. Bu kısımda Vilayet, sancak ve kazalarda Meclis-i Umumi ve idarelerin seçim ve faaliyetlerine ilişkin hükümler ve dinî cemiyetlerin bina ve arsalarını idare edecek heyetlere, vakıflar idaresine, belediye meclislerine ilişkin esaslar yer almaktadır.

4.9. Mevadd-ı Şetta

113. - 119. maddeleri “ Mevadd-ı Şetta,” “ Diğer Maddeler” yada hususlardır. 113. madde ve takip eden maddelerde; sıkıyönetim müessesesi ve padişaha sürgün hakkı tanıyan hüküm ile Anayasa'nın değiştirilebilme şartlarını içermektedir. Anayasa değişikliği teklifini nazırlar yapar. Teklif önce Mebusan sonra Ayan Heyetinin üçte iki çoğunlukla kabulü ve padişah onayı ile yürürlüğe girer. Kanunların yorumu konusunda; adli konularla ilgili olanlara Temyiz mahkemesi, İdari hususlara Devlet Şurası ve

Anayasa'nın yorumlanmasına ise Ayan Meclisi görevlendirilmiştir. 119. Maddeye göre milletvekillerinin seçimi; gizli oy esasına göre ve yalnız ilk defa toplanacak meclis için olmak üzere Talimat-ı Muvakkat'e göre yapılacaktır. (Kili & Gözübüyük, 1985, s.38)

5. Parlamento Seçimleri

Kanun-i Esasi'nin hazırlanıp ilan edilmesi uzun zaman alacağı nedeniyle ilk önce seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır.

Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusandan oluşan meclisten yalnızca Heyet-i Mebusan seçim ile göreve gelmekteydi. Seçimlerin nasıl yapılacağı, Anayasa, Talimat-ı Muvakkat ve İstanbul için uygulanması öngörülen Beyanname'de belirlenmiştir.

5.1. Anayasa

1876 Anayasası m.65, m.66 ve m.68 ile seçimler ile ilgili düzenleme ve seçilemeyecekler yer almaktadır. Anayasa'nın ilgili hükümleri uygulanma olanağı bulunamış, Talimat-ı Muvakkat hükümleri uygulanmıştır.

5.2. Talimat-ı Muvakkat

İlk Osmanlı Parlamentosunda uygulanma olanağı bulan Talimat-ı Muvakkat'ın içerdiği hükümler: Talimatın ilk toplantı senesi için uygulanacağı, seksen Müslüman ve otuz gayrimüslim olmak üzere, en az seçilme şartlarını taşıyan, yüz otuz milletvekilinden oluşacağıdır. Osmanlı vatandaşı ve 25 yaşında olmak, güven ve itimat veren, cinayet veya siyasi bir suçtan mahkum olmamak ve memleketinde az çok mülk sahibi olması gerekir. Seçilecek kimse fiilen memur ise, memuriyetten ayrılacaktır. Milletvekilleri, ilgili bölgelerin İdare Meclis azaları tarafından seçilecektir. Seçimlerde iki dereceli seçim sistemi uygulanacaktır. Kanun hükmünde kararname niteliğindeki Talimat-ı Muvakkat 28 Ekim 1876 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. (Baykal,1960, s.610)

5.3. Beyanname

1 Ocak 1877 tarihli bu belge, seçimlerin yapılmasına ilişkin hükümler içermektedir: Beş Müslüman, beş Gayr-i Müslim olmak üzere, İstanbul için on milletvekili seçilecektir. İstanbul yirmi bölgeye ayrılmıştır. Onsekiz bölge İstanbul içine aittir. Her mahallenin muhtarı seçmenler için bir defter defter düzenleyecektir. Beyanname ve mebus sayılarını tespit eden "Cetvel" hazırlanıp ilan edilecektir. Seçimlere katılabilmek için, en az bir yıl süredir İstanbul'da ikamet etmek gereklidir. Kanun-i Esasi'nin 66. Ve 119. Maddelerine göre mebusların seçimi gizli oy esasına göre ve Talimat-ı Muvakkat'e uygun olarak yapılacaktır. (Kili & Gözübüyük, 1985, s.38)

4 Kasım 1876 tarihinde yayınlanan Talimat-ı Muvakkat'e göre; yurt çapında 80 Müslüman ve 50 gayrimüslim'den oluşan mebusların seçimi, milletvekili olma şartlarına uygun olarak yapılacaktır. Her vilayetten seçilecek milletvekili sayısı, vilayetin büyüklüğüne göre belirlenecektir. İstanbul ve civarındaki 20 seçim bölgesinden seçmenler toplam 40, ikinci seçmen belirleyecek, bu şekilde tayin olunan ikinci seçmenler 10 kişiyi esaslara uygun olarak mebus seçececektir. (Aldıkaçtı, 1982, s.61)

6. İlk Osmanlı Parlamentosu

İlk Osmanlı Parlamentosu açılacağı gün İstanbul, Avrupa'dan gelen gazete muhabirleri ile dolmuştu. Bütün resmi daireler tatil edildi. Beşiktaş Sarayında Vükela, devlet ileri gelenleri, askeri erkan, ulema, yabancı sefirler hazır bulunuyordu. (Baykal,1942, s.72) 19 Mart 1877'de Sultan Abdülhamid'in açılış nutkunda yer bulan "Esbab-ı terakkinin yolda aranılmasını ve kavanin-i memleketin arayı umumiyete istinadını elzem gördüm ve Kanun-i Esasiyi ilan eyledim" ifadesiyle açıldı. 141 üyeden oluşan meclisin 115'i Mebus, 26'sı ise Ayan idi. 115 Mebustan 69'u Müslüman, 46'sı ise Gayrimüslim idi. (Okandan, 1977, s.176)

Halk Kanun-i Esasi'nin ilanını halk sevinçle karşıladı, özellikle Gayr-i müslimler bu gelişmeden memnun olmuşlardı. İlk toplantıda Mebusan Meclisi, ilk kez demokrasiyi deneyen bir ülke için dikkate değer bir olgunluk gösterdi. İçinde on milletten gelen mebuslar vardı. Üyesi bulunan çok sayıda Gayrimüslim'e nazaran, savaş karşısında genellikle ideal olarak beklenebilecek Osmanlıcı dayanışmanın iyi bir örneğini vermiştir. O günün çok uluslu imparatorluk parlamentoları ile karşılaştırıldığında, ilk Osmanlı Meclisinin daha temsili ve demokrat olduğu söylenebilir. (Ortaylı, 1978, s.170)

Meclis-i Umumi'nin ikinci toplantısı, 13 Aralık 1877 tarihinde yapıldı. Meclisin eleştirici ve denetleyici tutumu padişahı oldukça tedirgin etmişti. Bu sırada Rus orduları da, Yeşilköy'e kadar yaklaşmışlardı. Sultan muhtemel bir darbeden çekiniyordu ve olağanüstü durumu bahane edip, Kanun-i Esasi'nin 7. maddesine dayanarak meclisi 14 şubat 1878'de tatil etti. Böylece tatile sokulan ve bir daha toplantıya çağrılmayan Meclis-i Umumi'nin ortadan kalkmasından sonra Kanun-i Esasi, hukuken değilse bile fiilen hükümsüz olacaktır.

24 Nisan 1877'de "Ruslar '93 Harbi" olarak bilinen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşını başlattılar. Meclis-i Umumî hükümete sert eleştiriler yöneltip buna padişahı da katınca, Sultan Abdülhamid 28 Haziran 1877'de ikinci meclisi dağıttı. Savaşı bahane ederek Meclisi tatile sokmuş ve 33 yıl toplamamıştır. Daha sonra Kanun-i Esasi'de, 1909 tarihli olanı başta olmak üzere çeşitli tarihlerde değişiklik yapılmıştır.

7. Sonuç

17. Yüzyıldan başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybetmesi, sürekli bütçe açığı vermesi, imzalanan serbest ticaret antlaşmalarıyla ülkeye giren mallardan düşük vergi alınması gibi nedenler devlet gelirlerinin azalmasına ve yerli sanayin gerilemesine yol açmıştı. 1789 Fransız Devriminin etkisiyle yayılan özgürlükçü düşünceler ve ulusçuluk akımlarının etkisiyle 19. Yüzyılda Balkanlar'da bağımsızlık taleplerinin ortaya çıkması ve Avrupa Devletleri ve Rusya'nın bu hareketleri desteklemesiyle Osmanlı İmparatorluğunu reform yapmaya yöneltti. Bu koşullar altında 1839'da Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı gerçekleşti fakat halk desteğinden yoksun olması nedeniyle beklenen sonuçları vermedi.1870'lere geldiğinde Osmanlı Devleti, alınan dış borçların da etkisiyle ekonomik ve siyasal bunalıma sürüklenmişti. II. Abdülhamit tahta çıktığında balkanlarda ayaklanmalar başlamış ve Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na bir ultimatome vermişti. Avrupa devletleri İstanbul'da toplanan konferansta Balkan sorununu tartışıp, reform taleplerini açıkladıkları sırada, 23 Aralık 1876'da II. Abdülhamit Kanuni Esasi'yi ilan etti. Böylece 1960'lardan itibaren bir grup Osmanlı aydınının devletin kurtuluşunda çare olarak gördükleri için uğruna mücadele ettikleri anayasal bir düzene geçilmiş oluyordu. Ardından 1877-1878 Osmanlı- Rus

Savaşını gerekçe gösteren Sultan, Haziran 1878'de Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarına ara verdi. Ocak 1878'de meclisi yeniden toplamakla birlikte, kendisine yöneltilen eleştiriler üzerine 13 Şubat 1878'de meclisi süresiz olarak kapattı.

İlk Türk Anayasası olarak kabul edilen “Kanun-i Esasi”, devlet iktidarının tüm yetkilerini padişahın hükümranlığında toplamıştır. Aslında padişahın egemenlik haklarına bir kısıtlama getiriyor, yürütme yetkisini tamamen elinde bulundurmasına imkan sağlıyordu. Başkanlığını sadrazamın yaptığı, bütün üyelerinin padişah tarafından atanıp azledildiği bakanlar kurulu (Heyet-i Vükela) , padişaha karşı sorumlu idi ve böylece padişah hem yasama hem yargı üzerinde olağanüstü yetkilere sahipti. Bu koşullar içinde halkın temsilcilerinin padişahı denetlemesi kolay değildir ve bu durumun parlamenter bir rejimle uyuşması mümkün değildir. Zamanın aydınlarının üzerinde çok tartıştığı 113. Madde ile temel hak ve özgürlükler işlemez olmaktadır. Mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlerin azlolunamayacağı, hak arama özgürlüğü gibi yeni düzenlemeler ile Yargı yetkisi açısından ise, çağdaş olan anayasalardan geri olmadığı söylenebilir.

I.Meşrutiyet olarak anılan bu anayasal monarşik dönem de, tüm kurtuluşu sadece anyasadan bekleyen tüm çabalar gibi beklentileri karşılamadı. Sosyal, siyasal ve ekonomik altyapı hazır olmadan uygulanmaya konulması bu sonucun ortaya çıkmasında etken olmuştur. Başarısızlığının altında yatan faktörler arasında ilk sırada değişime karşı olan direnç ve halk desteği olmadan uygulanma çabaları gösterilebilir. İçeride çıkarları için endişelenen bir grup; ilmiye, askeri sınıf, galata bankerleri, bürokrasinin tutucu kanadı tedirgin olmuştur. Anayasal bir rejime destek olabilecek milli bir burjuvazi ve halk kitlesi yoktu. Dışta ise; parlamentolu bir yönetimin devletin siyasi birliğini yeniden sağlayacağından endişe edilmekteydi. Gelişen Avrupa ekonomik yapısının gerisinde kalarak, dış müdahalelerle mücadele etmede zorlanan Osmanlı Devleti diğer yandan içeride ayaklanmalarla uğraşmak durumunda kaldı. İç çatışmalar ve savaşların ekonomiyi olumsuz etkilemesi sıkıntılara sebep oluyordu. Halk yenilikleri gerçek anlamından çok, sıkıntıların sebebi olarak görmekteydi. Bu koşullar altında uygulamaya konulan Kanun-i Esasi beklenen sonucu vermedi. Fakat en önemli yönü ilk kez Osmanlı Devleti'nde insanların, devlete karşı ileri sürebileceği hakları bulunuyordu. Bu ilk anayasa denemesi fiilen başarısızlık ile sonuçlanmış olmakla birlikte, mutlak monarşiden çıkmıştır. Kanun-i Esasi parlamentoya dayalı bir hukuk devleti olmanın ilk denemesi olarak, günümüze kadar devam eden anayasal gelişmeler ve demokratikleşme çabalarına ilham kaynağı olmuştur.

Kaynakça

- Akşin, S. (1997). *Siyasal Tarih, (1789-1908), Türkiye Tarihi, C.III.* İstanbul.
- Aldıkaçtı, O. (1970). *Anayasa Hukukumuzun Gelişimi ve 1961 Anayasa'sı* 4. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Baykal, B. S.(1960). “ I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler”, No:96, Belge No: 10, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul .*
- Davison, R.H. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda Reform, Papirüs Yayınevi, Birinci Cilt, İstanbul.*
- Gencer, A.İ. (1978). “ İlk Osmanlı Anayasa'sında Türkçe'nin Resmi Dil Olarak Kabulü Meselesi,” *Kanun-i Esasi'nin 100.Yıl Armağanı, Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.*
- Erdoğan, M. (2003). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara.*

- Gözler, K. (2001). “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi” AÜ SBF Dergisi, c. 56, no.3, Temmuz-Eylül 2001, 71.
- Gözler, K. (2001). “Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.56, No.3, Temmuz-Eylül, Ankara.
- Gözler, K. (2004). Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, Ekin Kitabevi, Bursa
- Irmak, S. (1967). Türk Devrim Tarihi, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Gözler, K., (2013). Türk Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Ekin Yayınları, Bursa.
- Karal, E.N. (2011). Osmanlı Tarihi II., Onüçüncü Dizi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kili, S. (1978). 1876 Anayasa’sının Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Kili, S., (1995). Atatürk Devrimi. Bir Çağdaşlaşma Modeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Kili, S. & Gözübüyük, Ş. (1985). Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kili, S. (1982). Türk Anayasaları, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Koçak, C. (1985). ”Meşrutiyet’te Heyet’i Ayan ve Heyet’i Mebusan”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, C.4 İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kubalı, H.N. (1969). Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Siyasi Rejimler, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kunt, M. & Akşin, S. Ödekan, A. & Toprak, Z. & Yurdaydın, H. G. (1993). Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti, 1600-1908, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Küçükömer, İ. (2006). Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (1991). Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Mithat, A. (2004). Üss-i İnkılap, Selis Yayınları, İstanbul.
- Okandan, R.G. (1977). Amme Hukukumuzun Ana Hatları, Türkiye’nin Siyasi Gelişmesi İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1995). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1978). “ İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletinin Temsili,Kanuni Esasi’nin 100. Yıl Armağanı, Ankara Üniverstesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (2002). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Öztuna Y. (1994). Büyük Osmanlı Tarihi, C.V. Ötüken yayınları İstanbul.
- Petrosyan, Y.A. (1974). Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Sertoğlu, M. (1973). Türkiye’de Yenileşmenin Tarihçesi ve Tanzimat Devrimi, İstanbul.
- Tanör, B. (1995). Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Der Yayınları, İstanbul.
- Teziç, E. (1996). Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T.Z.(1996). Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri,Arba Yayınları,İstanbul.
- Ununçarşılı, İ. H. (2011). Osmanlı Tarihi II. Islahat Fermanı Devri (1856-1861) VI. Cilt, XIII. Dizi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ununçarşılı, İ. H. (2011). Osmanlı Tarihi II, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri,(1789-1856) V. Cilt, XIII: Dizi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Üçok, C.; Mumcu, A.; Bozkurt, G. (2007). Türk Hukuk Tarihi, Turhan Kitabevi, Ankara.

Versan, V. (1990). Kamu Yönetimi, Siyasi ve İdari Teşkilat, Der Yayınları, İstanbul.